ԺԱՄԱՆԱԿ

ՀԱՆԴԷՍ ՀԱՅՐԵՆԱՒՈՒԷՐ

16 ՄԱՐՏ | Ջ. ՏԱՐԻ 1868 | ԹԻՒ 136

Կը հրատարակուի երկու անգամ մը ըստ ամսոյ օրերու։
Բաժանորդագրութիւն գինը տարեկան 3 ոսկի ԱԵ ձիսխէ կանխիկ։

Դուրս երկրէ բաժանորդագրութեան գումարը առնուին վերջ է։
Սորագրութիւնները տրուին պատասխանատուին ի Կ. Պոլիս։

ԱՒԱՂԻՒՆ ՏԱՐԻ ՄԸ ԱՊԱՐԴԻՒՆ

Վեհափառ Գէորգ կաթողիկոսին կ. Պոլսէն մեկնելէն ի վեր գրեթէ տարի մը կ'ըլլայ, և տակաւին Թուրքքաստանի Ազգ ժողովուրդը նորին Վեհափառութեան ձեռք առնելիք քարեկարգութիւնները լսելու կարօտը կը քաշէ։

Կ. Պոլսէն ի Թիֆլիզ և անկէ ի Ս. Էջմիածին. անկէ ի Երեթասարակ և անկէ Օտեսա և ի Բխչնեա և ի Թիֆլիզ, և մինչև Էջմիածին ձանապարհորդութիւնները ընելով, ամբողջ տարի մը գլորեցաւ։

Երթէ կը կարծուի որ Ազգ ժողովուրդը այժմ կը նմանի երախայի մը, որ մերթ ընդ մերթ կ'արթննայ, գլուխը վեր կը վերցնէ ու կը ձայնէ. և տակաւին կաթուածելով՝ գլուխը վար կը դնէ ու կը քնանայ։ Հապա և հապա կը սխալուիս։ Երբ կը կարծուի որ Ազգ ժողովուրդը տակաւին երախայի վիճակի մը մէջ գտնուելու է. երբ տակաւին իր օգուտն ու պիտոյքը զգալու անկարող ըլլալ, երբ տակաւին խաբուելու ենթակայ ըլլալ այն խաղալիկներուն և չալմաներուն, որ տղու մը կամ անխելք անձի մը ուշը միայն կրնան գրաւել։ Ոչ, ոչ, Ազգ ժողովուրդը չատո՞նց արթնցած է. և ընդհակառակն իր վայ տիրոջ կառավարութեանց, մանաւանդ Օսմանեան կառավարութեան՝ բաւականապէս սթափած և զգացած կը գտնուի իր հայրենի տուրքը և նուիրական իրաւունքները ճանչնալու, սիրելու և պաշտպանելու։

Ի՛նչ եթէ նոր արթնցող կամ կառավարելու թեան հասակը թեւակոխող անձի մը բնական և մերթ ընդ մերթ անփորձութեան ցոյցերը ընել, սխալիլ կամ մոլորիլ։ Ազգ ժողովուրդին այս ցոյցերին մէկը պիտի համարուի Վեհ. Գէորգ կաթողիկոսի ընտրութիւնը. եթէ հակառակ բազմաց կարծեաց՝ անգործութեամբ կամ արտաքին ցոյցերով իր կեանքն անցուներ։

Թող ներէ Վեհափառ Տէրը մեր այս ամբաստանութեանը, վասնզի ամբողջ փարի մը եղաւ որ ապարդիւն անցաւ։ Ազգ ժողովուրդը կ'ըսպասէր որ նորին Վեհափառութիւնը Կաթողիկոսական օծումն առանալէն անմիջապէս վերջը ընդհանուր Ազգին բազձանաց համաձայն ազգային իրաւանց և հայրապետական անկախ իշխանութեան խնդիրը ձեռք առնէր, այսինքն Պալաժէնեան արբագրել տար։

Անտեսանելի դիտում մը կ'ենթադրուի Վեհափառին ձանապարհորդութեանը մէջ, ժամանակի շահ մը։ Միջոցմը, որպէս զի անտի թերևս մոռցնել տրուի Ազգ ժողովուրդեան՝ իրմէ ունեցած խնդիրն ու պահանջումը։ Ձանապարհորդութեան երկարութիւն մը համարուէր, եթէ այնպէս համարձակուած չըլլային որ Վեհափառին առ Ռուսաց կայսր ուղեւորութիւնը մեծ ու օգտակար խորհուրդներ կը պարունակէ։ Սակայն մեր են այս խորհուրդները և մեր մնացին բոլոր ակնկալութիւնները։ Վեհափառը ի՛նչ կարևոր խնդիր մատոյց կայսերը, և ի՛նչ պատասխան կամ արգիլանք առնեցաւ։ Երթէ մեր լսածն ստոյգ է. Ազգ

Կաթողիկոսը առանց սինոդի գործակցութեան և առանց կովկասեան միաբերքային ու ներքին գործոց պաշտօնէից միջնորդութեան՝ որ և իսկ խնդիր կամ առաջարկութիւն առ կայսրն չկրնար մատուցանել եղեր։ Ասիմն մեր Վեհափառն ինչ արդիւնք ունեցաւ իր ուղևորութենէն, բայց եթէ կենդանի աչօք զկայսրն տեսանել, և անկէ սիրալիր և պարտաւորացուցիչ մեծարանք վայելել։ Ասկէ Ազգին ինչ օգուտ կայ։

Կ'երևի թէ այս փափուկ և դիտող աչքերէ անխուսափելի կէտը ծածկելու և ժողովրդեան աչքը կապելու դիտմամբ, սկիզբն եղած ազգային թերթերու միջոցաւ Վեհափառին Կ. Պոլսէն ի Ս. Էջմիածին, և Ներսիսեան Վարժարանէն Վաճառ և Ինձնեվ երկար ճառնախարհրդութեան նկարագիրները հրատարակելու. մանաւանդ Կ. Պոլսէն մեկնելու ուղևորութեան նկարագիրը ժամանակին չքերը թատերական կերպ մը տալ, այժմ գիտնալը պատմաբաններուն աւելի կը վերաբերի, քան թէ ժողովրդեան։

Ասոր դէմ ժողովուրդը այժմ Վեհափառէն գործ և արդիւնք կ'ընդպատէ։

Ժողովուրդը չուզեր Վեհափառին քերնէն միայն լսել իր այցելած քաղաքներուն ժողովրդեան դէպ ուսումնասիրութիւն չտրուած ներ. այլ արդեամբք կ'ընդպատէ տեսնել

1. Աղաբեանց, Խալիպեանց, Ներսիսեան և այլ ազգային վարժարանաց վրայէն Ուսանեան ազգեցութեան բարձումը։

2. Ազգ. լեզուին (որուն մշակութիւն մրջնաբոյն ըլլալը Վեհափառը փորձով իր ճանապարհորդութեան մէջ անշուշտ զգացած ըլլալու է) ընդհանրական մշակութիւնն ու ծաւալումը Ազգին գրամոլ կառուցուած նոյն վարժարաններուն մէջ հաստատել։

3. Ազգային պատմութեան դասախօսութիւն հաստատել անոնց մէջ. նախամեծարութիւնն ասոր տալով և ոչ Ուսանականին։

4. Կաթողիկոսական Աթոռ ամուսնոյ վարչութեան և տեսչութեան ներքև ժառանգաւորաց մեծ վարժարանի մը հիմնարկութիւնը։ (կրնանք թէ նոր վարժարան մը շինելու համար քարերուն կոխուելն արդէն սկսուած է. Էջմիածնի ջրկակներէն Ազգը անշուշտ ունի գեղեցկագիր և մեծաչէն վանապայք կամ այլ հանգստատեղիներ, այժմ անմիջապէս անոնք կրնան վարժարանի չէնքերուն պէտքը լեցընել. ուսման ինչ հարկ նորէն քարակոփութեան, հիմնարկութեան և մեծամեծ ծախուց. ատոնք ժամանակի կորստեան կամ քան մը գործել չուզելու նշաններ են։)

5. Ուսումնարանաց ազգայնոց վարժարանները ընդհանուր տեսչութեանը համար Ուսումնական ժողովի մը հաստատութիւնը։

Այս և ասոնց նման ուրիշ հարկաւոր ուսումնական կարգադրութեան ըստ մէկ կ'ընդպատակ ժողովրդը ի նպատակ իրական յառաջադիմութեան Ազգիս։

Ասոնք ի մտանուրի, ուզղակի յօգուտ ուսումնական ազգային են. ուսումն գիտութեան անոնց իզձը կրնան համարուիլ. Թուղթասացներ և այլ տեղեաց Հայ ժողովուրդը անոնց այս իզձին կ'ընդհատակի միայն։

Սակայն մէկ՝ Թուղթասացի թէ Ուսանանի և թէ՝ այլ ամենայն տեղեաց Հայ ժողովուրդը ամենեւին կ'ընդպատակ

Պոլսոյ Էջմիածնի պրօպագանդութիւնը, և Ընդհատեան մայր ամուսնոյ հոգևոր տեսչութեան և հայրապետական իշխանութեան անկախութիւնը տեսնել։

Ժողովուրդն այս պահանջումն եւս հեռ նայիլ չուներ. Վեհ. Գէորգ կաթողիկոսն ալ եթէ միայն այս մասին ամէն քաջութիւն և գործունէութիւն ցուցնէ, և ժողովրդեան բաղձանքը պատկէ Հայ կաթողիկոսաց շարքին մէջ նշանաւոր տեղ մը իրաւամբ պիտի գրաւէ, և Հայոց ազգին ներկայ և ապագայ ընդդէմ երախտագիտական զգացմանց արժանաւորը յանձնաժողովական հրամարտակին վրայ Հայոց սրտին սիրական նշաններուն ուրուագծէն, որ աղագամիտ նամակագիր մը մէջ բերած էր. այն նշանները այսօր իրական գրօշակի մը վրայ անգամ տեսնելու ըլլայ, զինքը պատրելու համար գործածուած պիտի համարի։ Հայ ժողովուրդը իր ազգայնութեան հոգեւոր և բարոյական անկախութիւնը կ'ուզէ. և այս ձեռք ձգել կը կարծէ ընտրելի Վեհ. Գէորգ կաթողիկոսին։

ԽԱՌՆ ԺՈՂՈՎՈՑ ԵՐԿՈՒ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐՆԵՐԸ

Խառն ժողովը երկու տեղեկագիրներ նը կայացուց ազգային Երեսփոխանութեան. ա րտնցմէ մեկը Սոյ և Ընդհանրայ ամուսնոյ և միւսը Ս. Փրկչի հաստատութեան կը վերաբերի։

Այս տեղեկագիրներուն վրայ քանի մը հակիրճ և հարևանցի դիտողութիւն ընել կ'ուզենք։

Ուսմունքն, այնինքն Սոց և Ղեմամարայ աթոռոց վերաբերեալ տեղեկագրին մէջ այնպիսի կէտեր նշմարած ենք, որոնք հնարեալ տեսութեամբ կամ քննութեամբ երէկ ընդունեալ Հրեամոլական ժողովն, կրնան մեծամեծ անտեղութիւններ ծնանիլ . . . : Ուստի հեռու անհնար է որ այժմ այս երկու կնճռոտ խնդիրները պարզուին և լուծուին, մինչև Ս. Ջմիածնի Սոյր աթոռոյն ՊԱՐԱՀԱՏ ՆԱՑԻՒ խնդիրը չպարզուի ու չլուծուի, ուստի հարկ չենք համարիր այժմէն քննութեան առնուլ տեղեկագիրը, որ եւիեզեական Ս. Իշխոյին ժողովի և պետական Հրեաբոխանոցին ժողովոյ վճիռները ջնջելու և ընդհանուր Աղգին բաշխանդերը ոչնչելու գիտաւմ կը ցուցնէ, այնպիսի փաստերով և ընթացքով, որ Խառն ժողովը՝ իբրև Խառն ժողով առարկելու ոչ իրաւունք ունի և ոչ պարտք . և եթէ տեղեկագիրը համբագրող անձն իբրև երեսփոխան (վասն զի երկու տեղեկագիրներուն մէջ ալ յայտնի կ'երեւի թէ համբագրութիւնը մէկ անձէ մը եղած է, որ շատ անգամ մոռնալով թէ Խառն ժողովոյ կազմին կը գրէ, կը մեղայ-նէմ, կ'ըսեմ, կ'առարկեմ եզակեան ձեւով գործածութիւններ ըրած է.) կը ներկայացնէ իր գիտցուածները, ոչ երբէք այնպէս վճռական որոշումներ կրնայ արձակել. այլ իբրև անհատ մը, իբրև 71 երեսփոխանի ներկեն միայն կրնայ իր գիտցուածները ներկայացնել:

Սոյն և Ղեմամարայ խնդրոց մասին կեդրոնական Ս. Աթոռոյ պաշտօնեան ընելիքը, նոյն երկու աթոռոց տեղապահները սահմանել է. և Ղեմամարայ վիճակին տեսչութիւնը Ս. Հոգւոյ առաքելոյն, և Սոյ վիճակին տեսչութիւնն ալ առժամանակեայ կերպիւ Իրաւագեմայ Ս. Պատրիարքին յանձնել. և ապահով որ կաթողիկոսական խնդրոյ ամենէն կարեւոր գործն է Ս. Ջմիածնի Պալաժինին քննութիւնը ու սրբագրութիւնը վերջնոյ: Այս մասին մեր կարծիքն այս է:

Նկատիք Ս. Փրկչի հաստատութեան վերաբերեալ տեղեկագրին, անոր վրայ ալ հարկ չունինք դիտողութիւն մ'ընելու:

Այս տեղեկագիրը երկու մասի կը բաժնենք. առաջինով Խառն ժողովը ինքզինքը՝ հաստատութեան առջև եղած մեղադրանքէն ազատելու փորձ կը փորձէ, երկրորդով Ս. Փրկչի Հոգաբարձութեան և նեղքին ընթացքին կանոնագրի մը ծրագիրը կը հրատարակէ:

Այս տեղեկագիրը կարդալու առեն գլխաւորապէս ուշադրութեան գրաւող կէտը սա եղաւ մեզ, Խառն ժողով մը, որ ինքզինքը ազգային իրաւանց հսկողութեան և պաշտպանութեան պաշտօնեայ կ'անուանէ, որ մինչև անոր ազգային նիւթական և բարոյական վիճակին տեսչութիւնը և հոգաբարձութիւնը կը լսէ. ի՞նչպէս իր թանկագին ժամերը, աշխատութիւն ու մտածութիւնները 2—300 կոթողեայ պատասխանի մը համար կը գործէ. և դարձեալ նոյն պատասխանին պատճառաւ հաստատութեան առջև մեղադրանաց արժանի կ'ըլլայ. (այս մասին պատասխանելը փանուսեան էֆէնտիին կը պատկանի. վասնզի ուղղակի անոր հետ գրեթէ դասի մտած կ'երեւի Խառն ժողովը՝ հաստատակաց ատեանին առջև): Ժողովրդին իրաւունք չունի՞ պարզելու, որ Ս. Փրկչի պատասխանին մտատկատարութեան և հոգաբարձութեան ձեւին վրայ ուղեց, կեդրոնական Ս. Աթոռը ամենամեծ տագնապութիւնէ մը ազատելու համար. որուն համար Խառն ժողովը ծուռ, սխալ և անտեղի մեկնութիւն մը տուած է տեղեկագրին 13ր երեսին մէջ իբր թէ Փրկչի՝ կեդրոնական Ս. Աթոռոյ թաժանումը ուզողներուն դիտաւորութիւնը՝ Պատրիարքական իշխանութենէն ազատել եղած ըլլայ. և այս պատճառաւ Խառն ժողովը՝ իրեն անվայել յորդոր կամ հրաւէր մ'ալ ըրած է այսպէս. այս դէպքերը ազատ են վարդապետի բռնաւորութենէն ինչպէս՝ ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԱՑՒՆ ԵԿԵՂԵՑՒՆ ՉԳԵԼՈՎ: Ժողովրդեան հանրագիրը՝ որ մեր 134 թղթակցութիւնը հրատարակուած է, բաւականէ ցուցնելու թէ Խառն ժողովոյ սոյն ամբաստանութիւնը որչափ անտեղի և անհիմն է. և չենք ուզեր խիստ քննութեան մ'ենթարկելով, Խառն ժողովոյ այս անարժան ընթացքը նշանակել. և անոր ներքեւ գաղտնի գիտաւորութիւն կամ նպատակ մ'ըլլալը ակներեւ ցուցընել. ոչ, չենք ուզեր. վասն զի առաւել կը սիրենք հաւատալ որ Խառն ժողովոյ անուշադրութեամբ այսպիսի անտեղի խօսք մը իր պաշտօնական տեղեկագրին մէջ գրուած ըլլայ:

Ժողովուրդը կ'ուզէ որ Ս. Փրկչի պատրիարքարանը իբրև Կ. Պոլսոյ մէկ թաղը համարուի, և իր եկամուտներովը զատուի կեդրոնական Ս. Աթոռոյ ուղղակի և անընդմիջական պաշտպանութենէն: Իրաւ է Խառն ժողովոյ առարկութիւնը թէ Ս. Աթոռն ալ մինչեւ յարդ Փրկչի հոգաբարձութիւնը ինք անձամբ վարած չէ, այլ այս կամ այն անձանց միջոցաւ. սակայն ասոր համար է որ դարձեալ Ս. Աթոռը Փրկչի տաղտկութիւններէն ազատած չէ ու վերնար ազատիլ:

Վարչութենէն ընտրուած հոգաբարձութիւն մը նիւթական գործառութեանց միջոցին, պարտաւորած է ուզածին վարչութեան դիմել, և հնար մը խնդրել կամ հրաժարիլ: որով վարչութիւնը անոր տեղ ուրիշ մ'ընտրելու հոգերուն և գործառութեանց մէջ պիտի տառապի: Սակայն երբ Փրկչի հոտը ուզածին մայրաքաղաքին քահիկ և պանդուխտ ժողովրդեան յանձնուի, երբ վարչութիւնը մէյն անոր վրայ հսկողութիւն մ'ընելու իրաւունք ունենայ, ճիշդ ինչպես որ թաղի մը, կամ գաւառի մը կամ ազգային վանքի մը վրայ հսկելու իրաւունք ունի. ան ատեն օրչափ կը թերթեւնայ վարչութեան հոտը, և օրչափ ընդարձակ միջոց կ'ունենայ ազգային և մանաւանդ գաւառական գործոց զբաղելու:

Ասի ատեն Փրկչի մատակարարութեան մէջ գործարութիւն մը տեղի ունենայ, կամ ծախքը թերեւցնելու կամ աւելցնելու խնդիր մը բացուի, վարչութիւնն իր դատաւորութեան իրաւունքը կը վարէ. և ատանկ պարագաներուն մէջ հատուցակութեան առջև չերաշխել երևալու վտանգին ալ զերծ ըլլալով, բազմաթերթ տեղեկագրերով ինքզինքը տգաւորելու և ուրիշն ամբաստանելու համար ժամանակ և դրիչ պահելու չի պարտաւորիր:

Աւելի պարզ օրինակով մը բացատրենք: Խառն ժողովը ինչպես ինք այժմ Փրկչի խնդրով զբաղած և ժամավաճառ ըլլալու պարտաւորած է. նաև Յարեսփ. ժողովս հաղորդիւա և կարևոր ժամերն ալ զսպել տալու, և ազգային ընդհանուր ժողով մը, ազգային մեկ տնտեսող հատուցութեան մը Հոգաբարձութեան և նեղբին կանոնագրին վրայ զբաղելու վերատկար գիրքին մէջ կը ձգե: Ասոնց մէ Յերեմիանական ժողովս ինչ կը վերաբերի վճռաբանել և քննել, թէ հիւանդի մը քանի՞ խորանարդ մեթրօ օդ պէտք է. թէ ծխնելագները մաքրելու պէտք կայ թէ ոչ. թէ հիւանդասրանի մը պատուհանները օրը քանի՞ անգամ բացուելու հարկ կայ. թէ ատահակ հիւանդ մը պէտք է որ ծխնելէ զերծուի. թէ պատրաստ պարեանի մը չափ հիւանդ մը կրնայ ուտել. թէ պահոց կերակուրները որո՞նք ըլլալու են. թէ հիւանդները պահք բռնելո՞ւ են, թէ բնաւ բռնելու չեն. թէ հարկ է որ հոգաբարձուն բժիշկ, նեղբին վերատեսուչը բժիշկ, մեծ ու ընդհանուր և մանաւանդ գործերը անօրինողը բժիշկ ըլլան, թէ Ա. Փրկչի պատրաստարանը Հիւանդանոց կամ Ընկերանոց է, թէ Ներշխանց. թէ Փրկչի պատրաստարանը մէկ դեղատան կարօտ է թէ երկուքի. թէ 24 ժամուան մէջ առնուելիք և տրուելիք լուբերը գնել երկու անգրկանդակի, երկու ձիերը և մէկ ախոռապետի հարկաւորութիւն ունի՞ թէ ոչ. թէ որչափ ժամերէն դուրս պատուհան բանալ, կամ մաքրել և մաքրել պէտք ըլլայ նկատի՞ է թէ ոչ և ն. և ն.:

Ի՛նչպէս շատ քննութեան և վիճաբանութեան նիւթ կայ Հոգաբարձութեան և նեղբին կամ Հոգաբարձութեան և Կանոնագրին վրայ. որ Յերեմ. ժողովը եթէ մէկ քանի տարի ալ նիստ ընէ, հազիւ կրնայ այս Կանոնագրին քննութիւնը ու վիճաբանութիւնը աւարտել:

Աւդ կը հարցնենք ամէն բարեմիտ և ողջամիտ ազգայնոց թէ, հաւրկ է որ Յերեմ. խառնական ժողովը այսպիսի ընկերութեան մը վերաբերեալ խնդրոց մը վրայ ժամեր և օրեր զբաղի. մինչդեռ անդին Հիմնադրութիւնը ու ակնկալութիւնը եղող Սահմանադրութիւնը կը կենայ, և ուրիշ բազմաթիւ խնդիրներ, մինչդեռ վտանգէն և վարձ ժարտանց են. մանաւանդ և սեղհական կանոնագրերը կը պակսին. որոնք Հիմնադրին կենայ և մահու խնդիրներն են: կը վախենք որ Յերեմիանական ժողովը ատանք Թաղաս, և նաև Փրկչի պատրաստարանին խնդրովը զբաղի: Բայց մենք Փրկչի պատրաստարանին համար Յերեմիանական արտաքին մը սա միայն կրնայ ըլլալ. "Փրկչի պատրաստարանը իր եկամուտներովը զատել կեղրոնական ընտրական ընդհանուր ատենապետութեան տեղեկագրութեանը ներքեւ". Պօլսոյ քահիկ և պանդուխտ ժողովրդեան խնամոյ յանձնել. Պատրիարքարանի հսկողութեանը տակ": Այնուհետև հոգաբարձութիւն և կանոնագրը, նոյն տեղեկագիրը կը պատրաստեն և Պատրիարքարանի վաւերացմամբը կը գործադրեն: Վարչութիւնն ալ կ'ազատի մեծ ու տարաժանելի բեռէ մը. և Թաղական խորհուրդներն ալ իրենց քահիկ և պանդուխտ Թաղեցւոյ՝ աւելի մեծ պարտականութեան մը ներքեւ կ'ինան: Ներ այս առաջարկութիւնը, որ ժողովրդեան համաձայնութեան ալ է, (բայց ի բժիշկներէն), խիստ օրինաւոր և իրաւացի է: Փրկչի պատրաստարանը որ և իցէ կարօտաւոր մը, հիւանդ, անկար, յիմար և որբ, խնամելու պաշտօնը Թաղական խորհրդոց վերաբերած է մինչև յարդ, և միշտ պիտի ընէ. ուրեմն անոր խնամակալութիւնն ալ միևնոյն Թաղական խորհրդոց հաստատական տեսչութեանը յանձնելը իրաւունք մ'է, իբր թէ իւրաքանչիւր Թաղ՝ ինչպես հոգեւոր համար և կեղեցի մը, մաքի համար վարժարան մը, այս

պէտ ոչ թաղին կարօտելոյ համար պատպարան մը՝ Տիւանդի, անկեալ-իյմարի և օրթի ուշենալ պարտաւոր է։ Նոյն ըսո օրուն մէկն թաղ այս կարողութիւնը չունի և չկրնար ունենալ, քանի մը թաղ, կամ որնայն է։ Կ. Պոլսոյ բոլոր թաղերը միացած փրկչի պատպարանը հաստատած կ'ըլլան, որպէս զի անխափան ամէն թաղի կարօտեալ և վկայեալ անձերը հոն պատսպարուին։ այսպէս կ'իմանանք մենք փրկչի հաստատութեան կարեւորութիւնը։ և ոչ թէ պատրիարքարանի բանալը, ինչպէս որ էր երբեմն։ Յիմի բարեյիշատակ Պաղեղ ամիրայ մը այս հաստատութիւնը չնորհեր Ազգին։ այսօր Կ. Պոլսոյ ժողովուրդը պարտաւոր պիտի ըլլար այսպիսի հաստատութիւն մը կանդնել բոլոր թաղերուն և թաղեցւոց հաւաքական ձեռնարկութեամբը։ ան ատեն պատրիարքարանը երբեմն աղքային բարձրագոյն իշխանութիւն՝ միայն հոգիը- իրաւունքը կ'ուշենար։ Հապա այս է որ ժողովուրդը բազմապիսի պարագաներէ ստիպեալ, կ'ուզէ այսօր իր ներսիսիանութենէն։ և իր խնդիրն ալ թէ արդար է և թէ օրհնաբեր։

Կը մնայ հասուցիլ խնդիրը, որ վճռաբանութեան առնուած ամենէն մեծ խնդիրն է։ բայց խօսքն ժողովը այս մասին խիստ հարեւանցի անցած ըլլալով, մենք ալ իրեն կը հետեւինք։ Հիւանդանոցի անուանը առնուած ամէն նաւէր՝ Հիւանդանոցին են, և ոչ պատրիարքարանին։ Պատրիարքարանը իշխանութիւն չունի որ և իցէ տուրք ժ՚առնելու, այլ խնդ մը։ եթէ անցագրատան և այլ հաշտագին անուանով ստակ կը տրուի, աղքատին համար կը տրուի։ Պատրիարքարանն ալ ստակի կարօտութիւն ունի։ ան ալ առ այժմ կարելի եղածին չափ իր եկամուտներովը և ժողովրդեան տրօքը (իանէ) բաւականանալու է։ Պատրիարքական և Ազգնորդական իշխանութիւնները թերևս օր մը բարեխնամ կառավարութեան չնորհիւ այդ ծանր հոգին ալ ազատին։ ուստի այժմ աղքատին անուանն առնուած տուրք կամ նուէր՝ իրեն պրուելու է։

Տեղեկագրին ուրիշ քանի մը գլխաւոր կէտերուն վրայ ալ կը խօսինք, գալ անգամ։

Ս. Պատրիարք հօր հրաժարականը.— Խառն ժողովը— Մարտ 8ի Նրեկի. ժողովը։

Իւմիրի Ընշալայս օրագրին մէջ կարդացինք թէ Ս. Պատրիարք հայրը դիտաւորութիւն ունի եղեր Յաղկի երկրորդ օրը հրաժարական տալու։

Այս լուրը զարմանք տուած է շատերուն. ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ Ընշալայսը Իզմիրէն կ'իմանայ և կը հրատարակէ. մինչդեռ Պոլսոյ մէջ ամենևին տեղեկութիւն ունեցող չկայ։ Իրեւ Իզմիրի Նոյ ժողովրդեան կողմէն Ընշալայսը ուրիշ անգամ ալ խոնարհաբար աղաչած է Ս. Պատրիարքը հօր որ իր ազգական վիճակը գտնէ։ Նոյանման հրաւէր մը իր պաշտօնին վրայ գտնուող անձի մը՝ ինչ նշանակութիւն կրնայ ունենալ։ Պիտենք որ Իզմիրի ժողովրդեան վրայ Պօղոս արքեպիսկոպոսը մեծ և բազմաժամանակեայ խնամք տարած ըլլալով, թէ հովիւ և թէ հօտ փոխադարձաբար զիրար կը սիրեն. բայց ի՞նչ մեկնութիւն տալու է Ընշալայսոյն տարօրինակ հրատարակութեանց, մանաւանդ վերջին օրերս՝ արդի ցաւալից պարագաներուն մէջ հրաժարականի լսուն, որ աւելի չփոթութիւն յարոյց։

Նման պարագայից մէջ ժողովրդեան՝ նուրին Սրբազնութենէն պահանջածը՝ հրաժարական չէ։ Պօղոս արքեպիսկոպոսը իր ալեւոր, խոհական, բազմահմուտ կենսագրական հանգամանքովը ազգային եկեղեցականոյ գործոն մէջ նշանաւոր և առաջին տեղը բռնած է. այսպիսի հօր մը խնամքը Թուրքիոյ բոլոր ազգայնոց վրայէն վերցուած կամ վերցնելու վիճակի մէջ աւանդել չուզեր ամէն խելացող։ Հապա ի՞նչէն Ընշալայսը այդպիսի լուր մը կը հրատարակէ. և Պոլսոյ մէջ ալ լռութեամբ կը լսուի. ու նորին Սրբազնութենէն ալ բացատրութիւն ուղղակի չըլլար։

Նոյն Ազգին արդի վիճակին մէջ կրնանք նորին այնպիսի ցոյցեր և դժուարութիւններ, որոնցմէ ստիպուած կամ դրդուած նորին Սրբազնութիւնը կ'ուզէ հրաժարական տալ. բան մեզ աղէկ ու խոհական ընթացք մը բռնած չըլլար։ Ժողովրդին այսօր այնպիսի վիճակի մը մէջ կրգտնուի. որ նորին Սրբազնութեան անմիջական և ազդու խնամոյ կրկարօտի։ Յայտնի է որ այսօրուան յուզմանց պատճառն են 1866 մարտ 20ի պետական հարուածը, ասկէ 4–5 ամիս առաջ Նրեսի. ժողովոյ մէջ Սերվիչէն էֆենտիի տխուր և խիստ ցաւալի նկարագիրը Ազգին վիճակին վրայ, և մեծաքանակ 4 ին Ս. Փրկչի տաճարելոյ դէմ գործըւած անգթութիւնը. ևն։

Ս. Պատրիարք հայրը մարտ 20ին տխուր աւետեաններ անտարբեր կեցաւ. և Սահմանադրութեան անժամանակ դադարումնը վրայ

չուղարկեց ուր որ անկ էր. մինչդեռ ազգային Լրեւտիսանական ժողովոյ առջև ի 7 Նոյեմբերի 1863 հրատարակական ասիսա ըրած էր, ազգային Սահմանադրութիւնը անկերթ գործադրելու։ Սերովբէն էֆենտիի տուրը նկատելին վրայ անմիջական գործանի հանելու համար, զայն վարչելու որու հետ որ անկ էր. վճռեցաւ վար ձգել գեպքին վրայ՝ պատճառ եղողները չյանդիմանելով, և դնել բարեկենդանի միջոցին Ազգին խղճմտեցուցած ասնեցած գումարը ցաւցընելու համար ի Ս. Փրկիչ այցելութիւն մը ընելու։ Այնք և ուրիշ ասոնց նման բաներ որ ժողովրդեան ուշադրութիւնը գրաւած են այսօր, մեզի յիշեցնել կուտան Ս. Պատրիարքին իր ընտրութեան հաստատութեան օրը Սահմանադրութեան վրայ ուխտ ընելէն վերջը՝ աս Լրեւտիսանութիւնն ուղղած առեղծուածութիւնը, որ հետևեալն է։

«Այս հրատարակական ասիսան ըրած ժամանակս, իբր ոչ երեք մեր առաջնորդութիւնքս կալ Կայսեր կառավարութեան և սրբոյ Աթոռիս դէմ մինչև յայդ անհաստատութիւն մ՝ ունէի, քաջ լսեր, այլ ինչպես որ ամեն սահմանադրական օրինաց էական պայմաններէն մէկն է. եա՝ որ անձիս անարժանութիւնը ճանչնալով Ազգիս ընդհանրութեան կամքն ու վստահութիւն յարգեցի, առանց այս բարձր պաշտօնին ծանր ծանր զբաղմունքներն զարհուրելու՝ յոժարութեամբ ըրի այս ասիսան. մանաւանդ հաստատելով որ այս պատիւս ալ Լրեւտիսանական ժողովս ալ որ այսօր Ազգը կը ներկայացնէ՝ ինձի հետ լսելեան ասիսատիր է այս պատուական օրինագրքին անթերի և սաղմղ գործադրութեանը մասին ինձ աջակցելու. այս օրինագրքին կ՚ըսեմ, որ սրբոյն և յարգի էր ինձ և պիտի ըլլայ միշտ։»

«Սակայն թէ և Ազգը զիս գլուխ կամ նաւապետ կոչած է, պէտք է գիտնալ որ նաւուս մը կառավարութիւնը սրբոյն որ նաւապետէն կախեալ ըլլայ, բայց առանց ղեկավարի և ուրիշ գործակիցներու անջակցութեան նաւապետը հանգիստը չկրնար ժամանել։ Ասոնք ազգային նաւը փոթորիկներէ միշտ ազատ պահելու համար՝ ազգային Լրեւտիսանական պատկառելի ժողովդ գործակցութիւնն ու աջակցութիւնը կը խնդրեմ. ձեր խոհականութիւնն անոր ղեկին վրայ անքնաւն պիտի հսկէ, որպեսզի այս ազգային պաշտօնական օրինաց անթերի գործադրութիւնը՝ որ իմ ձեռքէ ձեռքս է, բերէն և օգնական ըլլայ։ Ազգին ընդհանուր հայեցին պիտի ըլլանք մեք. և Ձեզ ազգն ամբողջ ձեր օրհնաձեռ պիտի ողջունէ ազգին օգնական անձնուիրութիւնը ընծայելնիդ համար։»

«Ասոնք քանի որ պէտք եղածին չատ են, քանի որ այս պատուական օրէնքը գործադրութեան մէջ ուր որ գտնած է՝ իբրև հրեշտակ խաղաղութեան ընդունելութիւն գտած է, և ասոր գործադրութեանը կ՚ըսպասեն, ինչպես որ անթիւ գրութիւնք՝ թէ և տակաւին ձայն ալ լսուն՝ չյանդի կ՚ընեն, ուստի կը վտիտքիմ չամենայն սրտէ, որ սիրով և միաբանութեամբ ժամ չտաք մեր գործառնական ազգային օրինաց որ վտիտքն ալ լեցնելու ջանանք։ Ձեր անձնական գործերէն աւելի ազգային գործերը կարգադրենք. և անոր չայնը լսելէ ընելու համար ըմհեր ընենք, որպես ղի մեր Օգոստափառ Ինքնակալ կայսեր հայրական սիրոյն արժանացած ազգերնիս իր հաստատութիւնը անսասանը մէջ անսխեղծ մնայ։»

Շուռնակելի

Լամբադիր.

Անճառ ուրախութեամբ կը ծանուցանենք պատուական ազգայնոց թէ Տիվխանէն հեռագիր մը հասաւ ազգային Պատրիարքարան. որ կ՚ուշեայ թէ Շուշեցի մեծապատիւ Յովհաննէս աղա Յ. Նազարեանցի կողմանէ Վեհ. սրբազան Կաթողիկոսի միջոցաւ ազգային Հիւանդանոցի համար ընծայուած 14013 Ռուբլի և 20 Թուղահամարաւ ուսուցման վճռակահանութեան հարիւր քառասնոց մէկ տոմսակը՝ որ իմ քովս ի պահեստի է, վճռակահանութեամբ շահեր է հինգ հազար ռուբլի արծաթ։

Նախախնամութեան մեկ մեծ ընծայն է այս, զոր յանակնկալս կը վայելեն Հիւանդանոցի պատասպարեալ ազգայինք։

11 մարտ 1868 — ՍԵՆԵՔԵՐԻՄ
Տրատենեակ Հիւանդ. — Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ
Մեծ Նոր խան Թիւ 49

Մեծապատիւ Սենեքերիմ աղայի հետ մենք ալ մեծ ուրախութեամբ կ՚ըսենք, Նախախնամութեան մեկ մեծ շնորհնէ այս, որ այնպիսի

ժամանակի մէջ պատահեցաւ, յորում Հայ ժողովուրդը աչքը բացած՝ պղտոր էրզրումի պղպտան խանգնած է. ուրիշ տաճկի մէջ սո՛վ գիտե ի՞նչ անհրաժեշտ պէտքերու պիտի գործածուէր: Եւ Նախախնամութեան մէկ մեծ շնորհը պիտի համարինք, եթէ այս անգամ պռաշկի պղտոին էրզրումին էրեսը գոյնդ տեսնելու բաղդն ունենանք. եթէ Հիւանդանոցի անուան տակ նըշած նուէրները ազատին ուրիշ նպատակի և ուրիշ գործերու մէջ գործածուին: Կրնա՞նք որ այս ալ կրկնուի. և այն տուն փոխադարձը ու անոր անօրէնութեան խնդիրը Նախախնամութեան ձեռքը գո՞յթիք մ՚եղած պիտի հաւատա՞ի իր շնորհները Հային և անոր պղտոտին վրայէն անպակասցնած ըլլալուն հաւատացեցը:

Էրէթապարտութիւն պղտոմը: Ամերիկեան և Անգլիացւոց վարժարանաց աշակերտները անցեալներս խնջոյք մը ըրին, ի պատիւ Հիւսատակի Մուրատեան և Անգլիացւոյ: Այս խնջոյքին մէջ նոյն վարժարանաց վրայ ուրիշ հոգատարաց հիւսատակին ալ բաժակները առաջարկուած ըլլալով ցաւագին մէջ կարդացուի. մենք ու մեզի հետ շատեր ցաւեցան որ Թէոդորեան Սարգիս վարդապետը, այն քաղաքասէր և անմահ հիւսատակաց արժանի ազգասէր հայրը մոռցուեր էր. մինչդեռ Մուրատեան վարժարանին հիմնադիր և անոր հրատակին աղատարարն եղած է. և Մուրատոյ հաւատարատասիւ անմոռաց երախտիք ունեցած է. անանկ որ նոյն ինքն Սամուէլ Մուրատ՝ եթէ ողջ ըլար, ինք իր հրատակին աղատութեանը համար Սարգիս վարդապետին երախտապարտ պիտի մնար, ուր կը մնան այն անձերը, որ Սարգիս վարդապետին շնորհիւ Մուրատոյ գրկաց մէջ ուժմունք տրուելով, այժմ իրենց գլուխը և առատ քարերարին, Թէոդորեան Սարգիս վարդապետին՝ իրենց երախտագիտական զգացումը կըզգանան: Գանի մը նկատմամբ այս համառօտ տեղեկութիւնն ընել արժան համարեցինք:

ՏՐԱՊԻԶՈՆ: Այս քաղաքէն հասած լուրերը խիստ բերկրանքի են. տեղւոյն տղայոց վարժարանը խնամքով սրբագործուելով, Հանճարեղ Յարութիւն տղայ Թիրեաքեան տնօրինի, և հսկողութեամբ Ա. տումեան խորհրդոյ լաւ վիճակի մէջ է. մանաւանդ գովութեամբ կը յիշատակեն Տնօրէնին տղոց հիւսատակեան վարժարանդն ջանքը, որ իր փափուկ պաշտօնը խիստ արժանաւորութեամբ կը կատարէ: Իբրև արժանաւոր յաջորդ՝ իւր նախորդին Ներսէս աղային:

Տրապիզոնի Ա. ժ. կուսակալին կոզմէն Երան մէջ գրագրութեան պաշտօն վարելու համար ամէն տաճկապետ անձ Հայոցմէ և տանն ալ Յունաց ուղղուած ըլլալով: Յուներէն և ոչ մէկ հատ, բայց Հայոցմէ գոնէ մէկ հատ մը գտնուելը պարտաւոր է գրագրութեան պաշտօն վարելու յարմար, այն է Յովհաննեան Գրագրապետ էֆէնտին, Գալաթիոյ Ազգանախրկի վարժարանի նախկին աշակերտներէն. և այն, ինչպէս պաշտօնին յատկացեր է: Գրագրապետ էֆէնտին իր աշակերտութեան մէջ իսկ իր անձին վրայ կը գրաւէր հասկացող և եռանդուն ոգի մը. Տրապիզոն իր հայրենիքը վերադառնալէն ետքն ալ՝ իր ուսած բարի գաստիարակութեան պատուղներն ակտա ընծայել իր հայրենակցաց. այն է յանձն ուսուցչ ձրի դասախօսութիւն ընել Տաճկերէն լեզուի և մաթեմատիկական ուսմանց: Այն հաստատին մէջ Ազգին ծառայութիւն ընելն ախորժ ազնիւ երիտասարդի մը համար աւելի բարձր ու պայծառ վիճակ կը մատնենք:

— Տրապիզոնէն, ինչպէս նաև Ամիրէն և Հարնէէն իմաց կուտան մեզ տեղւոյն տգգայնոց ցաւը Գ. Պօլսոյ անցքերուն վրայ, և կը գովեն Պօլսոյ ժողովրդեան հանդարտութիւնը, որով Հիւանդանոցը և իր տաղտկութիւններն ի սպառ բաժնել կ՚ուզեն կեղ. Վարչութենէն. որպէս՞ զի Վարչութիւնը ժամանակ ունենայ գաւառական ամենատարեւոր խնդրոց զբաղելու: Մինչև իսկ նոյն տեղացի Հայ ժողովրդոց մէջ ալ միևնոյն հանդարտութեան օրինակը տեսնուելու և Պօլիս տեղի ունեցած Հերետիտական ժողովին յուզարկելու դիտաւորութիւն ըլլալը կը յայտնեն: Յիշեալ քաղաքաց Հայ բնակչաց մէջ այս զգացումը և Գ. Պօլսոյ անցից վրայ արձնուութեամբ դիտաղութիւնը իրաւամբ գովութեան արժանի է. սակայն պարտք կը համարինք յիմնցնել թէ հանդարտութիւն չկայ. Պօլսոյ 4000 ի մօտ ժողովրդեան հանդարտիւրը 3 միլիան Թուրքիոյ Հայ ժողովուրդը կրնայ ներկայացնել. քանի որ հակառակ կողմէ և ոչ մէկ ըստորագրութիւն մը կ՚երևայ ցարդ. երբ ասոր հակառակ իմաստով ուրիշ հանրագիր ըս-

կրսուի. ան առեն ազգին կազմէն ալ աստրագրութեանց բազմութեան պէտք կ'ըլլայ, որպէս զի մեծագոյն մասի կարծիքը լսուած ըլլայ Ազգին վիճակին մէջ նայն հանրագիրը բովանդակ Ազգին կամքը կը ներկայացնէ։

ԻԶՄԻՒ ՅՈՒԶՄՈՒՆԴԸ

Իզմիրի ազգային գործերը, և Եւրոպեան ու Հռիփսիմեան վարժարանաց հոգաբարձութեան ընթացքը երթալով վատթարացած ըլլալով Իզմիրի Հայ ժողովուրդն ալ սկսեր է իր ձայնը բարձրացնել։ Յիշեալ վարժարանաց տուտուզները Յայտարարութիւն մը հրատարակած են ի 28 փետրվարի, որ խրատ ու շադրութեան արժանի ըլլալով կը փութանք հրատարակել ի տեղեկութիւն Կ. Պոլսոյ և այլ գաւառաց Հայ ժողովրդեան։ Երբ Յամանակի խմբագիրը իբրև վարժապետ Իզմիրի ժողովոյ սպառնալեաց դէմ հասարակաց առեանին առջև վարժապետութեան անուանը եղած նախատինքը ջնջելու ջիւթութիւնը ցոյց կատար, և Պօլսոյ բոլոր վարժարանաց խոհեմութեամբ, նաև ազգային յառաջդիմութեան բոլոր բարեկամները սրտով ու մտօք միայն հանդիսաւոր եղած՝ այս մրցման վախճանին կ'ըսպասէին. անդին Իզմիրի մէջ վարժապետաց բոլոր խոհեմութեամբ միահամուռ Յայտարարութիւն մը կ'ըսատարագրեն, ոչ թէ հաց կամ գութ մուրալու, այլ արդարութիւն և իրաւունք պահանջելու համար։ Նաև չենք գտներ գովասանք յերիւրելու այս միութեան և արիութեան վրայ, որ առաջին անգամ կը տեսնուի. և ամէն ողջամիտ և ազգասէր ազգայնոց համակրութեան և պաշտպանութեան արժանի է։ Յամանակն է որ վարժապետութիւնը իրեն արժանաւոր ու վայելուչ դիրքը բռնէ Ազգին մէջ. այո՛, ժամանակն է որ նոյն իսկ վարժապետները իրենց պատուոյն և ապրուստին նախանձախնդիր ըլլան։ Յամանակն է որ քաջիչներն ալ քիչ մը տեղի տան Ազգին իրական ծառայութիւն մատուցանող լսելիին։

Վարժապետաց Յայտարարութեան վրայ 50 — 60 անձ ժողով մը կազմելով, անմիջապէս հանրագրի մը սատարագրութիւնը բացեր են։ Հանրագիրը տեղացի Պոլսոյ արուեստը է, որուն խմբագիր եղեր, Եէմուր մը խնդրել, անոր ներկայութեանը ազգային հաշիւները քննուելու համար։ Արդ 1 ի երեկոյեան հասարակութիւնը Յաղթանդամարան հրաւիրուեր է, և բազմութիւնը այնչափ խառներ է, որ եկեղեցւոյն դռները բանալու և ժողովուրդը հանգստացնելու հարկ տեսնուեր է։ Ժողովուրդը բարձրացան պահանջներ է որ առաջարները կինքնեն, ազգային կնիքն ալ առնուի, որ ատոր ձեռքի մէջ ըլլ է, իբրեւ թէ նոյն ատեն կազմուելիք երկերեսու փոխանորդ ընտրելիս Մանուկ մը կազմեն։ Ժողովրդեան այս կամքը անմիջապէս գործադրուեր է։

Փոխանորդը վիճակայ այցելութեան եղած է։

Պ. Ս. Ոսկանեանն մայր 1 էն սկսեալ, դադրած է իբր պաշտօնէն։

Հաւատարիմ վարժապետաց Յայտարարութեան օրինակը։

Ազգային եկեղեցի, ազգային վարժարան, ազգային հիւանդանոց, ահա երեք հաստատութիւններ՝ որ հայկական կենաց հետ սերտիւ կապված են։ Կրօն, ուսում, բարեգործութիւն, ահա երեք տարրներ՝ որոնք կը բովեին մեր ազգային իրաւանց, պարտուց եւ ինքնօրինութեան սկզբունքը։ Հոգի, լոյս, գութ, ահա երեք գործութիւններ՝ որով Հայ ազգը իր քաղաքական կացութիւնը կորուսած օրէն՝ անհարթին աղետից տակաւին մինչեւ յայսօր հասած է։

Այս երրակի գործութիւններուն ներդաշնակաւոր զարգացումին մէջ կը կայանայ, ըստ մեզ, ազգային յառաջդիմութեան ընսւածը։ Ամէն անգամուն որ այս գործութիւններէն մին պակսի կամ նուազի, ազգ յառաջդիմութեան ներդաշնակութիւնն ալ կը վրդովի, վրդովելով նաեւ մեր կրօնական, քաղաքային եւ ընտանեկան կենաց յարաբերութիւնները։

Եւ ինքնին, ի՞նչ է կրօնն առանց լուսոյ, կրօնամոլութեան կամ կրօնափոխութեան բաց դուռ մը։ ի՞նչ է լոյսն առանց հոգւոյ, անտարբերութեան կուռան մը։ գութն առանց ընտրողութեան, ցնծամոլութիւն եւ մոլեգնոդութեան չարժառիթ մը։

Եթէ անգամ մը հայերուն ներկայ նչդեհ վիճակին ակնարկուի, պիտի տեսնուի որ, ո՛ւր եկեղեցին կ'իշխէ բռնաբար, հոն մտային կեանք եւ աղատութիւն չկայ. ուր լոյսը կը տիրէ աներկիւան, հոն ազգային եկեղեցի չկայ. ուր ողորմասիրութիւն տիրական օրէնք դարձած է, հոն ուսումնարան չկայ։ Իսկ այն տեղ որ եկեղեցի, ուսումնարան եւ հիւանդանոց կը պակսին, վիհ մը կայ։

Եւ սակայն մեր նախնիք ընտիր առողջութիւնն է եկեղեցին, վարժարանն ու հիւանդանոցն իրարու կցել թէ նիւթապէս եւ թէ բարոյապէս, այն խորհրդաւոր նշանակութեամբ՝ որ վտարանդի հայն իր լոյսն, իր միութիւնը, իր ազատութիւնը, իր հայրենի դառն յիշատակները միշտ ամփոփէ եւ պահէ իր տաճարին, իր վարժարանին եւ իր պատսպարանին մէջ։ Մնացածը ետքը անգամ.

ՏՆՕՐԵՆ — ԻՄՐԱԳԻՐ
ՍՏԵՓԱՆ Պ. ՊՕՂՈՍ ՓԱՓԱԶԵԱՆՑ
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԻՒՀԵՆՏԻՍԵԱՆ